

Silvestrovská noc a lednové vystřížlivění

„Náš program končí, dámy a pánové! Nyní vám mohu popřát jen jedno: výbornou náladu a příjemný tanec až do novoročního rána...“

Konferenciér zmizel a do zákulisí ho doprovázel rozdováděný potlesk. Vyhlášený berlínský noční lokál Weisse Maus – Bílá myš – byl zaplněn až do poslední židle. Vzduchem létaly konfety, ve sklenicích na stolech pěnílo šampaňské. Děvčata ze souboru Filler-Girls, která už měla za sebou kabaretní vystoupení a mohla se tedy rozejít mezi stoly, se uměla o rozptýlení hostů postarat. Začala znovu hrát hudba: tišeji, důvěrněji a pomaleji než předtím.

Sto dvacet minut uplynulo od silvestrovské půlnoci.

Rok 1932 byl již s konečnou platností pryč.

Vpravo od jevištěátka, v boxu číslo devět, se však ozýval smích jen chvílemi. Sešlo se tu několik mužů, občas zazněla anekdota, ale novináři své povolání nedokázali zapřít ani uprostřed silvestrovského třeštění. Hovor se pořád stácel na politiku – přesněji řečeno na současnou situaci v Německu. Profesionální zájem se zkrátka nedal potlačit a všichni, kteří tu seděli, navíc věděli, nebo přinejmenším tušili, že vyhlídky do roku, jehož příchod se ve Weisse Maus oslavoval, nejsou nikterak růžové...

„Sedí tam nějací divní patroni. Asi nemají náladu,“ informovala jedna z Filler-Girls kolegyni, která projevila o box číslo devět zájem.

Uhodla.

„Určitě se tady v Německu všechno brzy rozhodne, možná během pouhých pár týdnů – ještě tedy do březnových voleb,“ rozčileně gestikuloval Heinz Proskauer, redaktor demokraticky orientovaného německého listu *Berliner Tageblatt*, „intrikuje se na všech stranách a pánové v hnědém si rozhodně nedají ujít nejbližší příležitost.“

„Máme se tedy na co těšit,“ mumlal si skoro sám pro sebe Richard Katz z Ullsteinovy *Die Grüne Post*.

To určitě, mysleli si i ostatní.

Rozmařilá silvestrovská pohoda jako kdyby se pozvolna, ale o to nenávratněji vytrácela kamsi za polstrované dveře lokálu Weisse Maus.

Vlastně to byla – nebo spíš měla být – jen několika-denní zimní dovolená.

Pracoval jsem v té době jako redaktor listu *Prager Abendblatt*, který měl své prostorově dost stísněné sídlo v Karmelitské ulici číslo 6. Tehdy, na rozhraní let 1932 a 1933, mne do Berlína pozval kamarád Kurt Gasparius, se kterým jsem se před sedmi lety zcela náhodou seznámil v pražské Staronové synagoze. Na Karlově mostě jsme si po pár hodinách procházek a zajímavého povídání o společných zájmech podali ruce na přátelství a od té

doby jsme se občas navštěvovali. V roce 1930 mne Kurt v Grünewaldu, v domě svého otce, který byl majitelem továrničky na potravinářské výrobky, seznámil s doktorem Albertem Einsteinem, což byly pro mne okamžiky, na které jsem si později mnohokrát vzpomněl. O dva roky později byla sice zase řada na Kurtovi, aby se opět objevil v Čechách, ale nějak se mu to zrovna nehodilo, a tak mi dal vědět: „Přijed' ty, prosím.“

A tak jsem přijel.

Hodlal jsem navštívit v hlavním městě Německa nejen Gasparia, ale i dalšího svého kamaráda a učitele Egona Erwina Kische, předpokládal jsem také, že si spolu přednovoročně zaflámujeme. Egon byl v tomhle směru skvělý parták, znali jsme se velice dobře, vždyť jsem u něj před časem delší dobu bydlel v pražském domě U Dvou zlatých medvídků – a byl to právě on, kdo mne na počátku dvacátých let jako osmnáctileté novinářské nemluvně přivedl do redakce *Bohemie* v tehdejší Liliové ulici coby stenografa a eléva-soudnickáře...

Jenže Kische jsem tentokrát v Berlíně nezastihl.

„Odjel na jakousi reportážní cestu a rozhodně se vrátí až v lednu,“ sdělila mi jeho bytná.

Takže kam se vrátit?

Domů ke Gaspariovi se mi v poslední den roku jít nechtělo, pořádali čistě rodinnou večeři, kde bych jim nesporně překážel. A tak jsem byl nakonec rád, že se mi podařilo připojit se k partě několika známých židovských kolegů novinářů, z nichž někteří tenhle silvestrovský svátek slavili, jiní ne, což ale na věci nic neměnilo. S Heinzem

Proskauerem, Richardem Katzem, Rolfem Gerstmannem a Nathanem Grünem bylo vždy příjemné i užitečné si popovídat. Vzali mne s sebou do Weisse Maus a byl jsem jim za to vděčný. Jinak by mi bylo v tomhle městě, sice křečovitě slavícím, ale také plném uniforem a napětí, notně smutno.

„Je nepochopitelné, jak lhostejně tady v Německu někteří Židé reagují na všechno, co se odehrává,“ diví se v boxu číslo devět už hodně rozčilený Heinz Proskauer, který býval kdysi mým spolužákem, „jako by ani nečetli Mein Kampf.“

„Snad nechtějí věřit, že by Hitler skutečně chtěl své výhrůžky splnit,“ namítám.

Přerušuje mne Nathan Grün: „Říkají si zřejmě, že zlo přejde. Přešlo přece už tolikrát. Zlo je věčné jako odvíjení lidských osudů a neměnné jako příliv a odliv. Vlny přicházejí a odcházejí... Ale takhle nejde nyní uvažovat! Dávná moudra našich předků nelze brát doslova. Teď je přece úplně jiná doba.“

„Jiná doba?“ opakuje po něm Proskauer. „To určitě – v době, kdy křížáci houfně pobíjeli Židy, vládla nevědomost. Stejný důvod mělo i to, co se Židům dělo na Východě. Ale dnes už přece nikdo nemůže s vážnou tváří tvrdit, že Židé otravují vodu ve studních nebo jsou příčinou moru. Osvícenství a nový způsob myšlení za Francouzské revoluce přece zbořil zdi ghett, samotní křesťané je rozmetali.“

„A ještě je tu něco, na co bychom neměli zapomínat,“ přidávám se k řeči trochu neuváženě, „Hitler by nejdřív musel v Německu zvítězit, aby dostal příležitost uskutečnit cokoli z toho, o čem píše v Mein Kampf a co vykřikuje ve svých projevech...“

Větu nedokončuji.

Zdá se mi, že všichni u stolu se na mne začínají dívat jako na trochu prostomyslného mladíka, který právě přijel z venkova. Chápu, že v zemi za našimi západními hranicemi se k čemusi schyluje, znám mnoho skutečností, jež tomu nasvědčují. Víím, že v listopadových volbách nacisté ztratili dva miliony hlasů, a je tudíž logické, že pro ně nyní chtě nechtě nadešel okamžik, kdy si říkají: teď, anebo nikdy. Četl jsem o útocích proti dnešnímu kancléři von Schleicherovi, jemuž se říká „generál-politik“ a který se tak zapletl do svých věčných intrik, že z nich dnes ani sám nevidí východisko. Na vlastní oči jsem v Berlíně poznal, že hitlerovci zřejmě vsadili na politiku dvou železek v ohni: führer a jeho nejbližší vystupují ve fracích a hovoří o legálnosti svého boje o moc a na druhé straně vysílají do ulic muže SA a SS, aby terorizovali, vyvolávali neklid, zastrášovali. To vše je mi jasné. Ale že by výsledek této zřejmě účinné strategie byl už tak hmatatelně blízko...

„Počkejte si tady v Berlíně, možná bude stačit pár týdnů, pane kolego,“ s neveselým úsměvem se ke mně obrací Rolf Gerstmann. „A pořádně se tu načichejte zdejšího větru. Tam u vás v Praze fouká od Vltavy přece jen docela jiný vzduch.“

Směji se.

A pokouším se očima si trochu zakoketovat s rusovlasou dívkou z Filler-Girls, která se očividně nudí ve vedlejší boxu. Ještě mi ani není třicet, jsem relativně mladý, všichni kolem se baví, proč bych měl zůstat stranou. Musím se bavit! Kladu si za úkol.

Moc se mi to ale nedaří.

Otrásá mnou chlad, když nad ránem vycházíme z lokálu Weisse Maus. Chce se mi spát, ale už večer jsem slíbil kolegům, že je ráno doprovodím na policejní ředitelství. Potřebuji pro svou redakci vědět, jak vypadalo v Berlíně loučení s dvaatřicátým rokem.

Policejní úředník pak rozčileně mává rukama.

„Pánové, právě máme za sebou nejkrvavější silvestrovskou noc, jakou jsme tady kdy prožili. Už teď jsou tu hlášení o třech mrtvých. Zraněné ani nepočítáme, součty jdou do stovek. Skoro ze všech čtvrtí města nám hlásili ozbrojené srážky. Mnohde dosáhly skutečně masového rozsahu...“

„Politické důvody?“ ptá se Proskauer.

Mluvčí městské policie ironicky povytahuje obočí: „Ale ne, pane redaktore, určitě ne, ti lidé si vyměňovali odlišné názory na počasí.“

Vracím se do hotelu Adlon u Braniborské brány, kde bydlívám při každé své zdejší návštěvě. Řidiči četných taxíků, kteří mne míjejí, nabízejí své služby, ale odmítám

je mávnutím ruky. Jdu raději pěšky. Potřebuji se vydýchat po noci v zakouřeném prostředí. Potkávám jen velmi málo lidí: Berlín dospívá.

Také hotelová hala v Adlonu je prázdná.

Starší muž v recepci mi gratuluje k vstupu do nového roku a spolu s klíčem od pokoje podává i obdélníček přelepeného papíru. Telegram od šéfredaktora z Prahy:

„DOVOLENA VAM SKONCILA – V BERLINE ZATIM ZU-
STANETE – SLUZEBNI POBYT AZ DO ODVOLANI – ZALOHU
NECHAM POSLAT – SLEDUJTE VSE, CO SE DEJE – INFOR-
MACE POSILEJTE OBDEN – MEJTE OCI OTEVRENE – HANS
GERHARD SCHULZ“

„Špatná zpráva, pane?“ z povinného zájmu se přio-
spale ptá recepční.

Krčím rameny: sám nevím.

Ráno mne přece jen trochu pobolívá hlava, možná bylo toho pití přece jen nadmíru, dávám si sprchu a telefonuji pro noviny. Služby fungují v Německu víc než spolehlivě: mám je tu za pět minut. Místní i zahraniční. Ty první z dnešního dne, ty druhé ze včerejška. Svět na přelomu dvou roků bilancoval minulost a odhadoval budoucnost.

Zkušený Saint-Brice, zahraničně politický komentátor pařížského listu *Le Journal*, s nímž jsem se občas setkával při návštěvách Francie a Švýcarska, píše, že Německu byly v loňském roce zejména ze strany Francie učiněny značné ústupky, což však vedlo Berlín jen k tomu, aby uplatňoval

další a další požadavky. Také v *Temps* se domnívají, že rok 1932 přinesl evropskému kontinentu mnoho starostí, politická bilance je jen v málokterých oblastech pozitivní a nikdo tedy vlastně nemusí litovat toho, že je tento rok již za námi. Tón anglických novin vyzníval podobně. Státníci se ve svých prohlášeních nutili do chtěného optimismu, komentátoři jsou pesimističtější.

Ústředním tématem je zklamání a strach z toho, co přijde.

A Německo, právě a znovu opět Německo, stojí ve středu těchto obav...

Hotel Adlon po několika dnech opouštím.

Nechci zatěžovat rozpočet našeho listu třiceti markami denně za jednolůžkový pokoj – a mám tu jinou možnost: kolega Heinz Proskauer mne zve, abych bydlel u něho. Takovou nabídku nelze dost dobře odmítnout. Nejen z úsporných důvodů, ale i proto, že od jeho četných přátel, kteří k němu často chodí, se mohu mnohé dozvědět.

Zimní měsíc, který prožívám v Proskauerově bytě na Spandaustrasse v Charlottenburgu, přímo proti královskému zámku, mi potom utíká rychleji než kterýkoliv jiný čas v mém životě. Události se hrnou jedna za druhou. Častokrát si při nich vzpomínám na ona předvídavá slova, která jsem od svých kamarádů vyslechl v průběhu silvestrovské noci ve Weisse Maus.

Tehdy jsem je bral trochu s rezervou.

Nyní už ne...

15. březen 1939 – německá armáda na Staroměstském náměstí v Praze ■ Hitler a jeho suita (Himmler, Wolff, Heydrich) na Pražském hradě (16. březen 1939)

Pobřbával jsem mrtvé z Lidic

Ryč – rač – levá!

Pochodujeme podvečerním unaveným městem na soutoku Labe a Ohře: šedožlutým městem Marie Terezie a Josefa II. Městem jménem Terezín, kterému se vyhýbá slunce a kde čpí dezinfekční plyn na hubení milionů blech, štěnic a vší. Vracíme se z komandýrky domů. Domů?! Domů – do Sudetských kasáren. Jsem unavený, ale najednou mi cosi zvedá oči. Čerstvá, řvavě červená barva. Novotou svítící veliký plakát.

Čtu v chůzi.

Vlevo německy, vpravo česky: „Ve jménu Heydrichově chceme pracovat, bojovat a umírat...“ Naše řady se vlní, četnická eskorta si nervózně nadhazuje pušky s bajonetem a můj spolupochodující Karel Langendorf mi šeptá: „Panebože, je po něm! Teď teprve začnou řídit!“

Víme o atentátu. Dokonce nás nedlouho po 27. květnu 1942 nechali nastoupit do řad a na školní tabuli připevnili četníci fotografie kola, aktovky a pláště – tedy věci, jež atentátníci zanechali na místě činu. Každého zvlášť se potom zeptali, jestli zná tyto předměty. Nepřihlásil se nikdo. Pochopitelně: ze strážného ghetta si těžko mohl někdo odskočit do Prahy. Všichni jsme se však na důkaz naší nevědomosti museli podepsat. Akce trvala šest hodin a na

závěr vyšel denní rozkaz: „V ghettu se nenašla stopa po atentátnících.“ Věděli jsme pak i o tom, že Heydrichovi se daří mizerně. Každý mu to přál. Teď ale, když zde byla jistota, člověk nevěděl, co si má myslet. Radost i strach. Radost: jednomu z hlavních zločinců se ukázalo, že i on je zasažitelný a smrtelný. Strach: nebudou následovat masové pogromy? Po kulkách, jež v listopadu 1938 vystřelil sedmnáctiletý židovský mladík Herschel Grynszpan na německého diplomata v Paříži Ernsta vom Ratha, přišla přece „křišťálová noc“, smrt stovek Židů, požáry synagog.

Co přijde teď?

Mé obavy se brzy naplnily. Po pár dnech nadchází červnové poledne roku 1942. Právě jsme dorazili z práce na zahradách v okolí Malé pevnosti a na popelišti v Kopistech. Dvůr Sudetských kasáren je přeplněn, dlouhé fronty obyvatel ghetta čekají na tuřínovou břečku. Vtom přichází ordonanc židovského pracovního úřadu Štampf a křičí: „Erdarbeiten! Pozemní práce! Třicet maníků! Ale rychle!“ Nikdo se příliš nehrne: z těchto nečekaných spěchaček nikdy nekouká nic dobrého. Uniknout se však nedá. I mne tedy to „štěstí“ potkává. A také mladého pražského konzervatoristu Karla Langendorfa, který zrovna stojí vedle mne. Třicetičlenné pracovní komando je tímhle způsobem rychle sestaveno.

„Chodém vchod!“

Míříme ven z ghetta. U brány si četníci upevňují pásy helmic se stříbrným lvíčkem, naplňují sumky ostrými a nasazují bodla. Ale jinak je zde změna proti normálním zvyklostem. Nejdeme pěšky. Před branou nastupujeme

do zelené nákladní pragovky, četníci se rozsazují po podlaze a popíjejí z polních lahví rum. Vedle bezzubého řidiče Řeháčka, navlečeného v esesáckých rajtkách, si sedá vrchní strážmistr Kubizňák.

„Odjezd!“ velí.

Brzdíme pak před Bauhofem. „Osm židáků dolů!“ řve Kubizňák. Nakládáme lopaty, krumpáče – a dva sudy nehašeného vápna. Vápno – víme, co vápno znamená. Že by zase nějaké další popravy...?!

„Jedeme! Jedeme!“

U četnické budky nás odškrtavají ze stavu. Vyměňujeme si znejistělé pohledy. Co když se již do Terezína nevrátíme? Vyjždíme. Na Litoměřice? Ne. Opačně. Držíme se postranic, vůz kodrcá po silnici plné děr a výmolů. Projíždíme Slaným a zatačíme u žluté směrovky s nápisem Kladno. Poprchává, je pošmourné a šedivo. Nám to však nevadí a nenasytně pozorujeme vše, co je vidět. Jako děti, které se poprvé dostaly ze čtyř stěn kamsi ven na zahradu. Koukáme s obdivem na žlutá housata na hladině rybníka, na kdákající slepice. Vnímáme sošku Jana Nepomuckého na starém kamenném můstku: má hlavu posazenou na stranu a nedávno natřenou svatozář. Místní lidé civí na to podivné divadlo, které se jim naším průjezdem naskytlo, na helmice, bodáky a vyhublé mužské se žlutou hvězdou na prsou. V malém holičství strnul baňatý sedlák s namydlenou, lesknoucí se pleší – i holič se zdviženou pravicí, ve které drží, jako kdyby na obranu, stejně se lesknoucí břitvu...

„Franto, podívej!“

Karel Langendorf svírá můj loket. Prvně spíš cítím, než vidím: zápach kouře, a pak i vidím: napravo od silnice žene vítr vstříc autu mrak dýmu, mrholením probleskávají v dálce světélka plamenů. V té chvíli míváme tabulku Lidice. Nikomu jméno vesnice nic neříká. Řeháček zpomaluje, protože nás staví hlídka německé schutzpolizei. Ozývá se rozkaz: „Čeští četníci vystoupit!“ Naši ochránci si pak sedají do trávy, na místo nemotorného Řeháčka se vyhupuje esesák v přilbě. Pokračujeme v cestě do hořící obce a máme strachem a nejistotou z nejbližších minut doširoka rozevřené oči.

„Dolů!“

Všude kolem spousta lidí. Míhají se tu helmy schutzpolizei, korutanské čapky SS, černé talířovité čepice... Ti lidé se pohybují jakoby omámení, skoro vůbec nevnímají vězně, sestupující z vozu. Vzduch je horký a nutí ke kašli. Vůz, který nás přivezl, se ihned vrací. Poblíž však vidím jiné auto: kabriolet velitele ghetta dr. Siegfrieda Seidla. Vedle něho postává jeho šofér SS-hauptscharführer Wostrel z Lince, o němž se říká, že se v létě 1934 podílel na vraždě rakouského spolkového kancléře dr. Engelberta Dollfusse. Bez otálení nás ženou na zahradu vesnického stavení. Všichni kolem jsou ozbrojeni, jako kdyby tudy vedla bojová linie. Mezi uniformami se motají i muži v civilu a není těžké rozpoznat jejich totožnost: jsou přesně takoví, jak je před válkou znázorňovaly karikatury v našich novinách – gestapáci v kožených pláštích a se zelenými klobouky.

A kolem hoří domy: k nebi se valí černý dým.

A u zdi... i ten nejtvrdší z nás se na okamžik zarazil...

před matracemi, opřenými o stěnu statku, leží koberec mrtvých. S roztaženýma rukama, neurovnání, zakrvácení. Bělovlasý kněz v černém listráčku, v tmavých kalhotách a s perky na špičkách spravovanými, bělmo očí mu svítí v pološeru a snad se i usmívá. Vedle něj hošík, skoro dítě. Kolik mu může být? Šestnáct, sedmnáct? Ústa má potřísněna krví... Plameny hučí a slyšíme i podivné zvuky z lidického kostela. Praskají malovaná okna a střepiny se sypou dolů. Varhany, ničené ohněm, vydávají disharmonické skřeky.

Už víme, proč jsme tu!

Jsme přece nedobrovolnými specialisty na kopání hrobů!

„Dvanáct metrů dlouhý, devět metrů široký, čtyři metry hluboký,“ ukazuje Seidl jezdeckým bičíkem, na jehož rukojeti svítí ze stříbrné hlavy buldoka oči z rudých rubínů.

Lopaty a krumpáče se zakusují do země.

„Dies irae, dies illa...“

Přelud? Zpěv – tady, v hořící, vybité vesnici? Ne, to si jen tiše zanotoval Karel Langendorf. Dvořákovu Rekvíem. Modlitba za lidické mrtvé. Studoval toto dílo s orchestrem, sólisty a sborem těsně před okupací, na jaře 1939 je měl poprvé dirigovat. Vyhnali ho s posměchem a nadávkami.

„Pio Jesu domine, dona eis requiem. Amen.“

Karel Langendorf si dál se slzami v očích zpívá Rekvíem. A my, muži z aufbaukommanda, se prodíráme hlouběji do země, hromada hlíny roste. Stmívá se a krajina